

Balhar, Jan

Zvláštní prostředky k vyjadřování postojové modality v nářečích

In: *Otázky slovanské syntaxe. III, Sborník symposia "Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích"*, Brno 27.-30. září 1971. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, pp. 371-373

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120891>

Access Date: 08. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZVLÁŠTNÍ PROSTŘEDKY K VYJADŘOVÁNÍ POSTOJOVÉ MODALITY V NÁŘEČÍCH

K prostředkům, jimiž se realizuje výstavba modální roviny výpovědi, a to tzv. modalit postojové, patří zejména intonace, mody a pak obsahové částice.¹ Uvedených prostředků využívají ovšem též místní nářečí, někdy však poněkud jinak než jazyk spisovný. Navíc pak ve velmi omezené míře nacházejí uplatnění i prostředky jiné. Na tyto zvláštnosti chci upozornit. Vycházím ze situace v nářečích slezskomoravských (lašských).

Nejprve si všímám zvláštností ve využití antikadencí. Při podrobnějším studiu modalit se totiž ukázalo, že na části území těchto dialektů je v tom směru situace jiná než v ostatních útvarech českého národního jazyka.

Ve spisovném jazyce je užití antikadence v podstatě omezeno na otázky zjišťovací (s výjimkou otázek vylučovacích). Protože jsou tyto otázky jinak mluvnicky i lexikálně shodné s výpověďmi oznamovacími, je u nich antikadence vlastně jediným distinktivním znakem, jímž se tázací věty zjišťovací liší od vět oznamovacích. (Srov. *Pojedou do města?* a *Pojedou do města.*)

Jak známo, rozlišujeme antikadenci stoupavou a stoupavě klesavou. V hodnocení jejich rozdílů nejsou naši jazykovědci zajedno. M. Romportl² přičítá antikadenci stoupavě klesavé „slabý citový přízvuk na posledním slově“, upozorňuje však, že se tato intonace objevuje v „hovorové střední češtině“ též ve výpovědích citově neutrálních. F. Daneš³ s jeho tvrzením vcelku souhlasí, modifikuje je jen v tom smyslu, že citově neutrální antikadenci stoupavě klesavě přisuzuje širší územní rozsah. B. Hála naproti tomu tuto antikadenci cítí jako běžnou, spisovnou, kdežto ostatní se mu jeví jako nikoli normální. Zdá se, že se na Moravě proti situaci v Čechách pociťuje za základní antikadenci stoupavá. Jen v otázkách vyjadřujících podiv nad nějakou skutečností převládá i tady antikadence stoupavě klesavá.

V dialektech na části Hlučínska a zčásti také na Frýdecku je výběr obou antikadencí motivován jinými faktory než citovým zaujetím mluvčího. V doplňovacích otázkách, jimiž se zjišťuje míra něčeho, schází totiž příslovce *jak*. Proti spisovnému *jak daleko jsi zajel?* máme tam tedy jen *daleko sy zajel?* Tento typ doplňovacích otázek se neliší — jak vidět — ani mluvnicky, ani lexikálně od otázek zjišťovacích. Oba typy oněch tázacích vět bylo třeba odlišit nějakým prostředkem. Jím se stala dvojitá antikadence. A tak výpověď

daleko sy zajel?

— — — — —
— — — — —
— — — — —
 ↓

¹ Srov. M. Grepl v tomto sborníku.

² M. Romportl, *K tónovému průběhu v mluvené češtině*, Praha 1951, 39.

³ F. Daneš, *Intonace a věta ve spisovné češtině*, Praha 1957, 110.

pronesená s antikadencí stoupavou je otázka zjišťovací. Mínil-li však mluvčí výpověď jako otázku doplňovací, pronese ji s antikadencí stoupavě klesavou s větným přízvukem na slovese:

daleko sy zajel?

— — — — —
 |
 —

Vzhledem k tomu, že v ostatních útvarech našeho národního jazyka tázací slovo dostatečně signalizuje tázací ráz výpovědi, není k tomu zapotřebí specifické intonace, tj. antikadence. Tam, kde lexikální prostředek chyběl, bylo třeba prostředku jiného, jímž by se odlišily otázky zjišťovací od otázek doplňovacích. Nabízelo se tu využití dvojí antikadence.

Jen zjišťovací jsou výpovědi s adverbium na konci. At' už je věta *zajel sy daleko?* pronesena s antikadencí stoupavou nebo stoupavě klesavou, můžeme na ni čekat odpověď *ano — ne*. Distinktivní funkci tu přejímá slovosled.

Dále upozorňuji na jeden velmi zajímavý jev z lašských nářečí. Slova *gdo, co, jaky, kery, hče, gdy, kaj* (= kam) nemají zde jen význam tázacích zájmen a příslovčí, ale jsou to též neurčitá zájmena a neurčitá příslovce, jimž odpovídá spisovné *někdo, něco, nějaký, některý, někde, někdy, někam* atd. Podobná situace byla i ve starším jazyce.

Výpovědi s těmito příslovci a zájmeny na konci typu *do Opavy zajedže gdo* mohou mít modální platnost věty oznamovací, věty tázací doplňovací i tázací zjišťovací. Ve spisovném jazyce tázací slovo dostatečně signalizuje tázací ráz výpovědi, takže otázky doplňovací tu mívají v podstatě stejnou intonaci, tj. konkluzivní kadenci, jako věty oznamovací. Ne tak v nářečí. Tam bylo třeba u uvedeného typu vět vyjádřit základní postoje mluvčího k sdělované skutečnosti nějak jinak. Naskytá se otázka jak.

Výpověď s antikadencí stoupavě klesavou má platnost otázky zjišťovací:

do Opavy zajedže gdo?

— — — — —
 |
 —

Ve spisovném jazyce bychom řekli *zajede někdo do Opavy?*

Táž výpověď s konkluzivní kadencí a s větným přízvukem přecházejícím v důraz na zájmenu *kdo* představuje otázku doplňovací:

do Opavy zajedže gdo?

— — — — —
 |
 —

Spisovný jazyk by měl *kdo zajede do Opavy?*

Konečně výpověď s konkluzivní kadencí, ale s důrazem jinde než na tázacím slově je věta oznamovací, tedy

do Opavy zajedže gdo.

— — — — —
 |
 —

Spisovný ekvivalent by zněl *do Opavy někdo zajede*. Připomínám, že důraz tu není prostředkem aktuálního členění věty.

Ukázal jsem, že v jednom útvaru národního jazyka může dvojí kvalita koncové antikadence vystupovat jako činitel s rozlišovací funkcí, v jiných útvarech však distinktivní platnost nemá. Dále jsem upozornil, že k prostředkům, jimiž se vyjadřuje tzv. obecná, postojová modalita, patří — i když jen v omezené míře — také slovosled a důraz.

